

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

**“Darba drošības normatīvo aktu praktiskās ieviešanas un uzraudzības pilnveidošana” ESF projekta
identifikācijas Nr. 7.3.1.0/16/I/001**

Saīsinājumu saraksts

DAS	Darba aizsardzības speciālists
MUN	Mikrouzņēmuma nodoklis
n/a	Nav attiecināms
OiRA	<i>Online Interactive Risk Assessment</i> – interaktīvs rīks darba vides risku novērtēšanai
VDI	Valsts darba inspekcija

Darba aizsardzība mikrouzņēmumos un uzņēmumos, kas maksā mikrouzņēmuma nodokli

Kas ir mikrouzņēmums un mikrouzņēmuma nodoklis?

Mikrouzņēmumu nodokļa (turpmāk – MUN) likums (redakcijā ar grozījumiem, kas stājās spēkā 01.01.2018.) tika pieņemts, lai veicinātu uzņēmējdarbību un atvieglotu tās uzsākšanu. “Mikrouzņēmums” šī likuma izpratnē definēts kā:

“Mikrouzņēmums – individuālais komersants, individuālais uzņēmums, zemnieka vai zvejnieka saimniecība, kā arī fiziskā persona, kas reģistrēta Valsts ieņēmumu dienestā kā saimnieciskās darbības veicējs, vai sabiedrība ar ierobežotu atbildību, ja tie atbilst visiem turpmāk šajā punktā minētajiem kritērijiem:

- a) dalībnieki (ja tādi ir) ir fiziskās personas,
- b) apgrozījums kalendāra gadā nepārsniedz 40 000 eiro,
- c) darbinieku skaits nevienā brīdī nav lielāks par pieciem. Darbinieku skaitā neiekļauj personu, kura darba attiecību laikā atrodas prombūtnē (tai skaitā mācību atvaļinājumā bez darba algas saglabāšanas, grūtniecības, dzemdību, bērna kopšanas atvaļinājumā, atvaļinājumā bērna tēvam, adoptētājiem vai citai personai, kura faktiski kopj bērnu, kā arī atvaļinājumā bez darba samaksas saglabāšanas, vai saņem, slimības pabalstu) un par šo periodu nesaņem no mikrouzņēmuma ienākumu, kā arī no darba atstādinātus darbiniekus,
- d) sabiedrības ar ierobežotu atbildību valdes locekļi ir tikai mikrouzņēmuma darbinieki,
- e) šajā punktā minētā fiziskā vai juridiskā persona nav personālsabiedrības biedrs [2].”

Savukārt „mikrouzņēmumu nodoklis” tiek definēts:

“Mikrouzņēmumu nodoklis — nodoklis, kas ietver:

- a) valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, iedzīvotāju ienākuma nodokli un uzņēmējdarbības riska valsts nodevu par mikrouzņēmuma darbiniekiem,
- b) uzņēmumu ienākuma nodokli, ja mikrouzņēmums atbilst uzņēmumu ienākuma nodokļa maksātāja pazīmēm,
- c) mikrouzņēmuma īpašnieka iedzīvotāju ienākuma nodokli par mikrouzņēmuma saimnieciskās darbības ieņēmumu daļu [2].”

Mikrouzņēmuma tiesības izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli noteiktas MUN likuma 2.pantā:

- (1) “Mikrouzņēmums ir tiesīgs izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli, ja ievēroti šajā likumā noteiktie ierobežojumi.
- (2) Ja fiziskā persona ir dalībnieks vairākās sabiedrībās ar ierobežotu atbildību, tiesības izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli ir tikai vienai no šīm sabiedrībām.
- (3) Ja fiziskā persona ir dalībnieks sabiedrībā ar ierobežotu atbildību un zemnieka vai zvejnieka saimniecības īpašnieks vai individuālais komersants, vai Valsts ieņēmumu dienestā reģistrēts saimnieciskās darbības veicējs, tiesības izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli ir tikai vienai no šīm saimnieciskās darbības formām.
- (4) Mikrouzņēmums ir tiesīgs izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli, ja mikrouzņēmuma darbinieka ienākums no mikrouzņēmumu nodokli maksājošā mikrouzņēmuma nepārsniedz 720 eiro mēnesī.

- (5) Mikrouzņēmums ir tiesīgs iegūt mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja statusu, ja ir rakstveidā vienojies ar visiem mikrouzņēmuma darbiniekiem par mikrouzņēmumu nodokļa piemērošanu. Šo vienošanos kā atsevišķu noteikumu var ietvert darba līgumā.
- (6) Mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs, kurš ir pārtraucis saimniecisko darbību un mikrouzņēmumu nodokļa maksāšanu taksācijas periodā, nevar atkārtoti izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli tajā pašā taksācijas periodā un pēctaksācijas periodā.
- (7) Mikrouzņēmums, kas ir izvēlēties maksāt mikrouzņēmumu nodokli, vienlaikus par ienākumiem no saimnieciskās darbības nevar maksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli vai patentmaksu.
- (8) Šā panta septītās daļas nosacījums neattiecas uz mikrouzņēmumu nodokļa maksātāju, kas saimnieciskās darbības ienākumu nosaka saskaņā ar likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 11.panta divpadsmito daļu [2]."

Neskatoties uz nodokļu atvieglojumiem, ko nosaka MUN likums, darba aizsardzības prasību ievērošanā šai konkrētajai uzņēmumu grupai nav paredzēti papildu atvieglojumi.

Normatīvo aktu prasību novērtējums

Darba devēju aptauja

2018.gada pētījuma "Darba aizsardzības riski Latvijā" darba devēju aptaujā netika uzdots jautājums, vai uzņēmums ir dibināts kā mikrouzņēmums. Tas atšķiras no 2013.gada pētījuma, kur šāda uzņēmumu grupa tika izdalīta. 2010. un 2006.gada pētījumos dati šādā griezumā arī nav tikuši analizēti, jo šāda uzņēmumu juridiskā forma reģistrējama tikai no 2010.gada.

153 respondenti (14,2% aptaujāto darba devēju; 2013.gadā 10 aptaujāto – <1%) pārstāvēja uzņēmumus, kas ir MUN maksātāji. Šāda atšķirība skaidrojama ar to, ka kopš 2013.gada būtiski palielinājies MUN maksātāju skaits – ja 2013.gadā tas bija 25 177, tad 2018.gada 1.janvārī – 44 373. Turklāt iepriekšējos gados tas bijis vēl lielāks, tomēr MUN likuma izmaiņas, kas stājušās spēkā 01.01.2018., veicina uzņēmumu atgriešanos vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā [3, 4].

Darba devējiem aptaujas laikā tika lūgts novērtēt:

Cik lielā mērā darba vide Jūsu uzņēmumā/iestādē atbilst Darba aizsardzības likuma prasībām.

Vidējais rezultāts (10 punktu skalā, kur 1 nozīmē "nepavisam neatbilst", bet 10 – "atbilst pilnībā") darba devēju vērtējumā bija 8,8 punkti (2013.gada aptaujā 8,4 punkti), bet uzņēmumos, kuri maksā MUN, tas vērtēts nedaudz zemāk – ar 8,7.

Nodarbināto aptauja

2018.gadā nodarbinātajiem tika uzdots jautājums:

Vai uzņēmums/iestāde, kurā Jūs strādājat, ir dibināts(a) kā mikrouzņēmums?

Aptaujas laikā no kopējā respondentu skaita (2018.gadā – 2 502) tika identificēti 152 respondenti no uzņēmumiem, kas ir dibināti kā mikrouzņēmumi. Savukārt 2013.gada pētījumā mikrouzņēmumi tika atlasīti pēc tā, vai viņu uzņēmumā tiek maksāts mikrouzņēmuma nodoklis vai nē, identificējot 45 nodarbinātos (no 2 383 kopējiem respondentiem 2013.gadā), kuru uzņēmumi ir mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji. Pētījumos pirms 2013.gada šāda respondentu grupa netika izdalīta, jo atbilstoši tā brīža aktuālajiem normatīvajiem aktiem šāds nodokļu režīms nepastāvēja.

Ņemot vērā ierobežoto aptaujāto skaitu, kuri strādā uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, pētījuma rezultāti ieskicē vispārīgas tendences, bet padziļinātai šīs uzņēmumu grupas analīzei nepieciešams veikt atsevišķu pētījumu.

Nodarbinātajiem aptaujas laikā tika lūgts novērtēt:

Cik lielā mērā uzņēmumā/iestādē, kurā Jūs strādājat, tiek ievērotas darba aizsardzības prasības?

Vidējais rezultāts (10 punktu skalā, kur 1 nozīmē “nemaz netiek ievērotas”, bet 10 – “tiek ievērotas pilnībā”) nodarbināto vērtējumā bija 8,8 (2013.gadā – 8,5), bet uzņēmumos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi, tas vērtēts nedaudz zemāk – ar 8,2. 2013.gadā nodarbinātie uzņēmumos, kuros maksā mikrouzņēmuma nodokli, to novērtēja ar 8,7 punktiem.

Iegūtie rezultāti norāda uz to, ka uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, darba aizsardzības prasības tiek ievērotas nedaudz retāk, ko apliecina arī citi šajā pētījumā iegūtie rezultāti.

Darba aizsardzības sistēmas organizācija

Darba devēju aptauja

MUN maksātājiem galvenie traucēkļi darba aizsardzības prasību ievērošanai ir bijuši līdzekļu trūkums (2018.gadā – 13,5%, 2013.gadā – 3,7%), laika trūkums (2018.gadā – 10,7%, 2013.gadā – 26,8%) un informācijas trūkums (2018.gadā – 7,7%). Tas norāda uz būtiskām izmaiņām, salīdzinot ar 2013.gadu, kad laika trūkums izteikti biežāk tika minēts kā traucēklis darba aizsardzības prasību ievērošanai. Šādi rezultāti, iespējams, skaidrojami ar uzņēmumu, kuri izmanto MUN maksāšanas režīmu, dibināšanas un darbības apstākļiem, kad uzņēmējdarbība kādu laiku tiek veikta ar ļoti ierobežotiem resursiem, tajā skaitā finanšu resursiem.

Šīs tendences ir pretējas tām, kas vērojamas visos uzņēmumos kopumā, kur pieaudzis laika trūkuma kā galvenā traucējošā faktora īpatsvars (2018.gadā – 12,9%, 2013.gadā – 5,0%), bet samazinājusies līdzekļu trūkuma ietekme (2018.gadā – 11,7%, bet 2013.gadā – 15,0%).

Tomēr visbiežāk darba devēji minējuši, ka nekas netraucē nodrošināt darba aizsardzības prasības – uzņēmumos, kuri maksā MUN, – 55,0%, kas ir nedaudz mazāk nekā vidēji Latvijā – 59,5%.

70,1% (2013.gadā – 72,1%) uzņēmumu, kas maksā MUN, darba aizsardzības speciālista (turpmāk – DAS) pienākumus veica pats darba devējs (vidēji Latvijā: 2018.gadā – 58,4%, 2013.gadā – 61,8%). 15,2% uzņēmumu (2013.gadā – 5,0%) strādā viens vai vairāki darba aizsardzības speciālisti (vidēji Latvijā – 16,5%, 2013.gadā – 17,1%). Līdz ar to kopējās tendences norāda uz nelielu situācijas uzlabošanos visās uzņēmumu grupās, tomēr joprojām uzņēmumos, kuri maksā MUN, darba aizsardzības pasākumi visbiežāk tiek veikti, izmantojot iekšējos uzņēmuma resursus.

Darba vides riska faktoru izplatība mikrouzņēmumos

Darba devēju aptauja

Darba devēji no uzņēmumiem, kas maksā MUN, (2018.gadā – 28,8%, 2013.gadā – 46,7%) vienlīdz bieži kā darba devēji no citiem uzņēmumiem (Latvijā: 2018.gadā – 28,0%, 2013.gadā – 37,5%) atzīmējuši, ka neviens nodarbinātais viņu uzņēmumā nav pakļauts kaitīgajiem darba vides riska faktoriem. 2013.gada pētījumā tika identificēts, ka, ņemot vērā polarizētās atbildes (liela daļa aptaujāto darba devēju uzskata, ka riskiem pakļauti visi vai neviens nodarbinātais), darba devējus mikrouzņēmumos var iedalīt 2 grupās:

- darba devēji, kas uzskata, ka darba vides riska faktori attiecināmi tikai uz specifiskām nodarbēm un, iespējams, tāpēc arī viņiem nav kavēkļu darba aizsardzības pasākumu īstenošanā, jo viņi uzskata, ka viņiem arī nav pienākumu attiecībā uz darba aizsardzību;

- darba devēji, kuri apzinās ar darba vidi saistītos riskus un pienākumus darba aizsardzības jomā, tomēr arī šeit nav viennozīmīgi secināms, vai to apzināšanās noved arī pie darba aizsardzības prasību ievērošanas.

Šāda tendence vērojama, analizējot arī 2018.gada aptaujas datus, kur darba devēji no mikrouzņēmumiem atzīmējuši, ka 28,8% uzņēmumu neviens nav pakļauts kaitīgajiem darba vides riska faktoriem, savukārt 41,0% uzņēmumu visi nodarbinātie ir pakļauti kaitīgajiem faktoriem.

41,4% (2013.gadā – 49,0%) darba devēju, kas ir MUN maksātāji, minējuši, ka darba vides riska novērtējums nav veikts vispār, bet 5,8% (2013.gadā – 50,4%) – ir veikts daļēji. Salīdzinājumā ar iepriekšējo aptauju, būtiski uzlabojies veikto darba vides risku novērtējumu apjoms, kas varētu tikt skaidrots ar pieejamo laika resursu palielināšanos darba aizsardzības pasākumu veikšanai, kā arī internetā ērti pieejamo bezmaksas rīku (turpmāk – OiRA) un resursu no, piemēram, mājas lapas www.stradavesels.lv izmantošanas iespēju.

Gadījumos, kad darba vides risku novērtējums ir veikts, lai nodrošinātu tā kvalitāti, būtisks ir arī tā veicējs. Aptaujātajos uzņēmumos, kas maksā MUN, to visbiežāk veic:

- pats darba devējs (2018.gadā – 57,4%, vidēji Latvijā – 39,0%; 2013.gadā – 43,5%, vidēji Latvijā – 44,9%);
- kompetents speciālists darba aizsardzībā kā ārpalpojuma sniedzējs (2018.gadā – 19,0%, vidēji Latvijā – 28,8%; 2013.gadā – 55,0%, vidēji Latvijā – 22,5%);
- darba aizsardzības speciālists (23,0%, vidēji Latvijā – 23,9%; 2013.gadā – 12,4%, vidēji Latvijā – 33,4%).

Salīdzinājumā ar 2013.gada datiem būtiski palielinājies to uzņēmumu īpatsvars, kuros darba vides risku novērtējumu veic pats darba devējs. Šādas izmaiņas varētu būt saistītas ar to, ka, nostabilizējoties uzņēmuma darbībai, pašam darba devējam palielinās laika resursi, ko veltīt darba aizsardzības prasību īstenošanai. Uz to norāda arī atbildes uz aptaujas jautājumu par būtiskākajiem traucēkļiem šo prasību ievērošanā, kur būtiski retāk nekā traucējošs faktors minēts laika trūkums. Tomēr 2018.gadā tikai 38,5% no darba devējiem – MUN maksātājiem, kas veic vides risku novērtējumu, bija iegūta profesionālā augstākā izglītība darba aizsardzībā (9,0%) vai iegūtas pamatlīmeņa darba aizsardzības zināšanas profesionālās pilnveides programmā (29,5%). Savukārt 36,1% no darba devējiem MUN maksātājiem apliecināja, ka nav iegūta ne profesionālā augstākā izglītība darba aizsardzībā, ne iegūtas pamatlīmeņa darba aizsardzības zināšanas profesionālās pilnveides programmā, kas ir līdzīgi kā 2013.gadā, kad šādu darba devēju bija 37,1%.

56,7% (2013.gadā – 55,0%) aptaujāto MUN maksātāju ir sagatavots preventīvo pasākumu plāns atbilstoši darba vides risku novērtējumam, kas ir būtiski retāk nekā vidēji Latvijā – 67,7% (2013.gadā – 62,0%). Kopējās tendences ir pozitīvas, jo uzņēmumu īpatsvars, kuros šis plāns sagatavots, pieaug, tomēr MUN maksātāju vidū šis pieaugums nav bijis tik straujš kā citos uzņēmumos.

Situācija pasliktinājusies saistībā ar darba aizsardzības pasākumu īstenošanu risku novēršanai, jo tikai 76,4% aptaujāto MUN maksātāju (2013.gadā – 98,6%) tos veikuši visiem riskiem, tomēr tas ir būtiski vairāk nekā vidēji Latvijā – 68,5%. Daļēju identificēto risku novēršanu vai samazināšanu veic vēl 14,2% (2013.gadā – 1,4%) MUN maksātāji (vidēji Latvijā – 19,5%).

Lai gan darba devēji uzņēmumos, kuri maksā MUN, vienlīdz bieži atzinuši, ka viņu nodarbinātie ir pakļauti darba vides riska faktoru iedarbībai kā citos uzņēmumos, būtiski atšķiras identificētie riska faktori. No riska faktoriem uzņēmumos, kuri maksā MUN, biežāk izplatīti ir tikai tādi riska faktori kā tiešs kontakts ar cilvēkiem, kuri nav uzņēmuma darbinieki un maiņu darbs. Savukārt MUN maksātāju uzņēmumos nodarbinātie retāk pakļauti riskam, kas rodas darbā ar datoru, laika trūkumam, darbam ārā dažādos laika apstākļos, smagu priekšmetu nešanai vai pārvietošanai, vibrācijai, kuru rada transportlīdzekļi (1. tabula). Šie rezultāti norāda uz to, ka nodarbinātie uzņēmumos, kas maksā MUN, vienlīdz bieži ir pakļauti darba vides risku ietekmei, tomēr, ņemot vērā uzņēmumu lielumu un darbības spektru, viņi ir pakļauti mazākam skaitam dažādu riska faktoru.

Tajā pašā laikā, iespējams, darba devēji uzņēmumos, kas maksā MUN, tik labi nepārzina darba vides riska faktorus un to ietekmi uz nodarbinātajiem. Tāpat, iespējams, ka šie uzņēmumi strādā nozarēs, kurās kādu konkrētu riska faktoru ietekme uz nodarbināto veselību ir maz iespējama.

Lielākās izmaiņas riska faktoru izplatībā MUN maksātāju vidū, salīdzinot ar 2013.gadu, ir saistītas ar darbu ar datoru, laika trūkumu un attālinātā jeb distances darba veikšanu. Visi šie riska faktori 2018.gada aptaujā minēti būtiski retāk, lai gan šie faktori lielā mērā raksturīgi uzņēmumiem ar nelielu nodarbināto skaitu un elastīgu darba organizāciju. Vienlaikus palielinājusies citu riska faktoru izplatība, no kuriem visvairāk – vienveidīgas kustības, darbs piespiedu pozā, summētais darba laiks, vibrācija, kuru rada rokas instrumenti, mašīnas, maiņu darbs, darbs ar sarežģītām, ātri mainīgām tehnoloģijām, ātru un svarīgu lēmumu pieņemšanu u.c.

1. tabula. Darba devēju īpatsvars, kuros uzņēmumos nodarbinātie ir pakļauti darba vides riska faktoriem atbilstoši darba devēju domām, %

Darba vides riska faktors	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*
Tiešs kontakts ar cilvēkiem, kuri nav darbinieki Jūsu darba vietā – tādiem kā pircēji, pasažieri, audzēkņi, pacienti, u.tml.	n/a**	n/a**	75,8	82,7 (1)
Darbs piespiedu pozā (piemēram, stāvus, sēdus)	41,5	52,0 (2)	67,5	67,9 (2)
Vienveidīgas kustības (piemēram, plaukstu locītavā vai plecos)	36,0	28,6 (5)	55,6	55,0 (3)
Darbs ar datoru (vismaz 2 stundas dienā)	70,3	99,1 (1)	59,9	49,1 (4)
Summētais darba laiks (katru dienu citādāks darba laiks, kopumā nedrīkst pārsniegt 56 stundas nedēļā)	42,2	23,2 (8)	42,2	43,3 (5)
Vibrācija, kuru rada rokas instrumenti, mašīnas u.t.t.	19,6	4,3 (14)	35,7	34,2 (6)
Izgarojumu, dūmu, putekļu vai bīstamu ķīmisku vielu ieelpošana	n/a**	n/a**	32,4	27,8 (7)
Laika trūkums	33,5	49,4 (3)	39,1	27,7 (8)
Maiņu darbs (darbs maiņās 8 stundas katru dienu)	21,6	3,0 (18)	17,3	27,3 (9)
Distances darbs (darbs, kas netiek veikts tiešajā darba vietā, bet gan citur, piemēram, mājās)	37,8	48,6 (4)	29,2	26,8 (10)
Darbs ar sarežģītām, ātri mainīgām tehnoloģijām, ātru un svarīgu lēmumu pieņemšanu	27,5	1,2 (19)	23,9	23,9 (11)
Darbs ārā dažādos laika apstākļos (vasarā un ziemā)	36,9	5,6 (11)	37,4	23,0 (12)
Tik skaļš troksnis, ka nākas pacelt balsi, runājot ar cilvēkiem	16,2	7,8 (9)	23,3	22,6 (13)
Smagu priekšmetu nešana vai pārvietošana	30,4	5,6 (12)	32,0	22,4 (14)
Caurvējš	19,1	4,3 (15)	19,8	18,0 (15)

Darba vides riska faktors	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*
Bioloģiskie faktori (piemēram, ērcu encefalīta, vīrusu hepatīta izraisītāji, kontakts ar asinīm, dzīvniekiem)	17,8	0,0 (27)	22,1	17,6 (16)
Darbs ar aprīkojumu (piemēram, slīpmašīnas, frēzes)	22,6	7,3 (10)	22,4	16,4 (17)
Virsstundu darbs (strādā ilgāk, nekā ir paredzēts darba līgumā)	18,9	0,6 (21)	16,9	14,0 (18)
Vibrācija, kuru rada transportlīdzekļi (piem., traktori, ekskavatori, smagās automašīnas)	16,5	0,6 (23)	23,5	13,5 (19)
Darbs augstumā	15,5	5,6 (13)	16,2	12,9 (20)
Ķīmisko vielu uzsūkšanās caur ādu	n/a**	n/a**	10,0	12,7 (21)
Augsta temperatūra, kuras dēļ darbinieki svīst pat tad, kad nestrādā	6,9	0,6 (25)	11,9	10,9 (22)
Nemaināms darba temps (piemēram, nodarbinātajam ir jāstrādā tādā tempā, kādā to nosaka darba aprīkojums)	16,7	0,6 (22)	11,2	9,3 (23)
Elektromagnētiskā lauka starojums	16,9	27,2 (6)	9,0	9,2 (24)
Nakts darbs (vairāk nekā 2 stundas laikā no 22.00 – 6.00)	14,4	0,6 (24)	11,4	8,2 (25)
Darbs ar bīstamajām iekārtām (celtni, lifti, katlu iekārtas, cisternas u.c.)	12,8	4,3 (16)	12,7	7,9 (26)
Pārāk mazs, nevienmērīgs apgaismojums	12,0	1,2 (20)	10,1	6,9 (27)
Ķīmiskās un bioloģiskās vielas, kas izraisa ļaundabīgos audzējumus (piemēram, arsēns, benzols, hroma savienojumi, niķeļa savienojumi, cietkoksnes putekļi, B un C vīrusi u.tml.)	n/a**	n/a**	4,5	5,6 (28)
Zema temperatūra telpās	12,2	4,3 (17)	7,7	5,5 (29)
Nejonizējošais starojums (ultravioletais, lāzera, infrasarkanais u.c.)	7,1	0,0 (28)	5,8	4,9 (30)
Jonizējošais starojums	2,5	0,0 (33)	3,0	4,7 (31)
Darbs sprādzienbīstamā vidē (piemēram, darbs ar gāzi, smalkiem koka putekļiem)	6,0	0,6 (26)	4,5	4,0 (32)
Azbests	0,9	0,0 (34)	1,8	2,7 (33)
Pārāk liels, spilgts apgaismojums	2,7	0,0 (32)	3,6	2,6 (34)
Paaugstināts atmosfēras spiediens	3,6	0,0 (29)	3,5	2,6 (35)
Iebiedēšana darba vietā	3,3	0,0 (30)	0,8	2,6 (36)

Darba vides riska faktors	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*
Fiziska vardarbība darba vietā	3,1	0,0 (31)	1,1	1,4 (37)
Seksuāla uzmākšanās darba vietā	0,9	0,0 (35)	0,2	0,8 (38)
Ķīmiskās vielas (izgarojumu, dūmu, putekļu vai bīstamu ķīmisku vielu ieelpošana, uzsūkšanās caur ādu)	23,3	26,1 (7)	n/a**	n/a**

Piezīmes: * - iekavās norādīta dotā riska faktora pozīcija/vieta konkrētā gadā;

** - aptaujā šāds atbilde variants netika piedāvāts vai nav pieejama informācija no iepriekšējā pētījumā "Darba apstākļi un riski Latvijā".

Bāze: visi respondenti, 2018.gadā n=1081, 2013.gadā n=1044

Avots: darba devēju aptauja

Darba devējiem aptaujas laikā tika uzdots jautājums:

Kur pagājušā gada laikā Jūs ieguldījāt finansiālos līdzekļus ar darba aizsardzību saistītiem jautājumiem...?

Biežāk nekā vidēji Latvijā uzņēmumi, kas maksā MUN, finansiālos līdzekļus ieguldījuši darba vides uzlabošanai, drošības zīmju izvietojšanai, apmācībām pirmās palīdzības sniegšanā. Vienlaikus MUN maksātāji arī biežāk nav ieguldījuši nekādus finansiālos līdzekļus darba aizsardzības pasākumiem (2. tabula). Šie uzņēmumi retāk investējuši finansiālos līdzekļus tādos darba aizsardzības pasākumos kā darba apģērbs un individuālās aizsardzības līdzekļi, ugunsdzēsamo līdzekļu iegāde, uzturēšana, pirmās palīdzības aptieciņu iegāde, darba vietu ergonomikas uzlabošana, darbinieku obligātās veselības pārbaudes, ar darbu saistītu ikdienas sadzīves apstākļu uzlabošana.

Salīdzinot ar 2013.gadu, negatīvi vērtējams tas, ka samazinājies uzņēmumu īpatsvars, kuri ieguldījuši finanšu līdzekļus ugunsdzēsamo līdzekļu iegādei, uzturēšanai, darba apģērbam un individuālās aizsardzības līdzekļiem, pirmās palīdzības aptieciņu iegādei, darba vides uzlabošanai. Savukārt pozitīvi ir tas, ka finansējums būtiski biežāk izmantots drošības zīmju izvietojšanai, nodarbināto obligātajām veselības pārbaudēm, veselības apdrošināšanas polisēm. Šīs izmaiņas saistītas ar to, ka MUN maksātājiem trūkst līdzekļu, ko ieguldīt dažādu darba aizsardzības pasākumu īstenošanā. Tas šķietami nonāk pretrunā ar to, ka kopumā pieejamie finanšu līdzekļi uzņēmumiem palielinās, tomēr uzņēmumiem, kuri maksā MUN, tie primāri tikuši izmantoti darba samaksas segšanai, kas pēdējos gados strauji pieaugusi, un kur veicinošs faktors bijis minimālās darba algas pakāpenisks pieaugums Latvijā kopš 2011.gada [5, 6]. Uzņēmumos, kuri spējuši sasniegt augstāku produktivitāti uz vienu nodarbināto, ar citu nodokļu maksāšanas režīmu darba samaksas pieaugums neatstāj tik lielu ietekmi uz uzņēmuma kopējo finansiālo situāciju, kā rezultātā vairāk ir pieejami finanšu līdzekļi darba aizsardzības prasību ieviešanai. Vienlaikus darba devēju aptauja rāda, ka pēdējā gada laikā arī Latvijā kopumā darba devēji retāk ieguldījuši finansiālos līdzekļus lielākajā daļā pasākumu. Daļēji tas skaidrojams ar to, ka veiktie ieguldījumi nodrošina sakārtotu un drošu vidi ilgtermiņā un nav veicami atkārtoti ieguldījumi katru gadu. Tāpat pieaudzis MUN maksātāju īpatsvars, kas finanšu līdzekļus tērējuši darba apģērbam un individuālās aizsardzības līdzekļiem, veselības apdrošināšanas polisēm, apmācībai pirmās palīdzības sniegšanā u.c.

2. tabula. Darba devēju īpatsvars, kuri minējuši, ka ieguldījuši finansiālos līdzekļus darba aizsardzības pasākumu veikšanā, %

Darba aizsardzības pasākums	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*
Ugunsdzēsamo līdzekļu iegādei, uzturēšanai	61,8	69,9 (1)	54,1	48,4 (1)
Pirmās palīdzības aptieciņu iegādei	58,5	54,2 (2)	53,2	46,2 (2)
Darba apģērbam un individuālās aizsardzības līdzekļiem	55,9	53,3 (3)	56,7	37,5 (3)
Drošības zīmju izvietojumam (piemēram, uzmanību – elektrība!)	37,3	24,0 (8)	29,6	37,0 (4)
Darba vides uzlabošanai (piemēram, ventilācijas izbūve)	45,2	49,9 (5)	31,7	35,2 (5)
Nodarbināto instruktāžai un speciālajai apmācībai (piemēram, ugunsdrošības u.tml. jautājumos)	47,1	43,2 (6)	32,9	29,0 (6)
Darba vietu ergonomikas uzlabošanai (regulējami galdi, ergonomiski krēsli, modernāks aprīkojums u.tml.)	n/a**	n/a**	32,7	25,6 (7)
Darbinieku obligātajām veselības pārbaudēm (bez polises)	40,0	1,6 (11)	32,0	24,7 (8)
Apmācībai pirmās palīdzības sniegšanā	18,2	22,7 (9)	20,8	23,0 (9)
Veselības apdrošināšanas polisēm (kas sedz arī vakcināciju, obligātās veselības pārbaudes u.c.)	16,4	4,3 (10)	22,9	21,7 (10)
Ar darbu saistītu ikdienas sadzīves apstākļu uzlabošanai (piemēram, gērbtuves, dušas, atpūtas telpas)	52,4	52,6 (4)	27,4	20,1 (11)
Darba vides riska faktoru novērtēšanai	24,6	24,1 (7)	23,3	18,6 (12)
Netērēju nekādiem ar darba aizsardzību saistītiem jautājumiem	n/a**	n/a**	11,6	15,0 (13)
Nodarbināto informēšanas kampaņas par veselīgu dzīvesveidu (piemēram, par veselīgu uzturu, smēķēšanas ietekmi uz veselību u.tml.)	n/a**	n/a**	9,4	7,5 (14)
Veselību veicinošas vides ierīkošanai (piemēram, drošu velo novietņu izbūvei)	n/a**	n/a**	4,9	7,3 (15)
Darba vides laboratoriskajiem mērījumiem	13,3	0,0 914)	6,6	6,8 (16)
Darbinieku vakcinācijai (bez polises)	9,9	0,0 (15)	7,4	6,2 (17)
Darba aizsardzības speciālistu un uzticības personu apmācībai	19,4	0,6 (13)	10,0	5,6 (18)
Darbinieku sporta iespējām (bez polises)	40,0	1,6 (12)	5,4	4,1 (19)

Darba aizsardzības pasākums	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *
Grūti pateikt/NA	n/a**	n/a**	2,4	4,0 (20)
Citiem	n/a**	n/a**	2,8	1,6 (21)

Piezīmes: * - iekavās norādīta dotā riska faktora pozīcija/vieta konkrētā gadā;

** - aptaujā šāds atbilde variants netika piedāvāts vai nav pieejama informācija no iepriekšējā pētījumā "Darba apstākļi un riski Latvijā".

Bāze: visi respondenti, 2018.gadā n=1081, 2013.gadā n=1044

Avots: darba devēju aptauja

6,8% (2013.gadā – 0,0%) darba devēju uzņēmumos, kuri ir MUN maksātāji, apliecināja, ka nodarbinātie snieguši ieteikumus par darba vides un darba tiesisko attiecību uzlabojumiem bieži (vidēji Latvijā: 2018.gadā – 4,9%, 2013.gadā – 3,2%). Nodarbinātie nav snieguši ieteikumus 69,4% (2013.gadā – 51,4%) gadījumu, kas ir līdzīgi kā vidēji Latvijā – 68,9% (2013.gadā – 74,5%). Pozitīvi vērtējams tas, ka MUN maksātāju vidū būtiski biežāk ir sniegti ieteikumi, salīdzinot ar 2013.gadu. To varētu izskaidrot ar nodarbināto ieinteresētību par darba vides un darba tiesisko attiecību uzlabošanu šajos uzņēmumos. Darba devēji arī novērtēja, cik lielā mēra viņi ņem vērā nodarbināto ieteikumus (skalā no 0 līdz 10). Latvijā darba devēji kopumā vidēji to novērtēja ar 8,5 (2013.gadā – 8,4), kamēr MUN maksātāji vērtēja nedaudz sliktāk – 8,3 (2013.gadā – 7,5), tomēr tieši šajā grupā vērojams būtisks uzlabojums salīdzinājumā ar 2013.gada aptaujas datiem.

Nodarbināto aptauja

Kopumā nodarbinātie no uzņēmumiem, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, dažādus riska faktorus norādījuši biežāk nekā vidēji Latvijā, piemēram, darbu piespiedu pozā, vienveidīgas kustības, tiešu kontaktu ar cilvēkiem, kuri nav darbinieki viņu darba vietā, laika trūkumu, summēto darba laiku u.c. Retāk nodarbinātie no mikrouzņēmumiem minējuši, ka saskaras ar tādiem darba vides riska faktoriem kā darbs ar datoru, virsstundu darbs, darbs ārā dažādos laika apstākļos, nakts darbs u.c. (3. tabula).

3. tabula. Nodarbināto īpatsvars, kuri kaut kādā mērā ir pakļauti darba vides riska faktoru iedarbībai atbilstoši nodarbināto domām, %

Darba vides riska faktors	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas dibināti kā mikrouzņēmumi*
Darbs piespiedu pozā (piemēram, stāvus, sēdus)	59,1	64,7 (2)	75,1	77,2 (1)
Vienveidīgas kustības (piemēram, plaukstu locītavā vai plecos)	53,6	61,7 (3)	66,6	70,6 (2)
Tiešs kontakts ar cilvēkiem, kuri nav darbinieki Jūsu darba vietā – tādiem kā pircēji, pasažieri u.c.	63,9	72,2 (1)	60,9	66,4 (3)
Smagu priekšmetu nešana vai pārvietošana	49,5	43,1 (6)	51,0	55,2 (4)
Laika trūkums	52,0	55,0 (4)	37,9	50,2 (5)
Darbs ar datoru (vismaz 2 stundas dienā)	44,1	49,2 (5)	53,0	48,0 (6)
Caurvējš	45,4	27,5 (15)	39,6	47,5 (7)

Darba vides riska faktors	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas dibināti kā mikrouzņēmumi*
Tik skaļš troksnis, ka nākas pacelt balsi, runājot ar cilvēkiem	42,7	29,2 (14)	44,4	46,5 (8)
Izgarojumu, dūmu, putekļu vai bīstamu ķīmisku vielu ieelpošana	36,4	27,5 (16)	31,4	40,4 (9)
Zema temperatūra telpās	32,0	33,9 (11)	28,9	39,1 (10)
Vibrācija, kuru rada rokas instrumenti, mašīnas u.t.t.	22,2	31,7 (12)	28,9	34,5 (11)
Nemaināms darba temps (piemēram, nodarbinātajiem ir jāstrādā tādā tempā, kādā to nosaka darba aprīkojums)	24,3	30,7 (13)	19,3	33,3 (12)
Virsstundu darbs (strādā ilgāk, nekā ir paredzēts darba līgumā)	43,7	40,7 (8)	35,0	33,1 (13)
Darbs ārā dažādos laika apstākļos (vasarā un ziemā)	41,9	35,7 (10)	33,8	33,1 (14)
Darbs ar sarežģītām, ātri mainīgām tehnoloģijām, ātru un svarīgu lēmumu pieņemšanu	31,6	43,1 (7)	28,9	32,6 (15)
Summētais darba laiks (katru dienu citādāks darba laiks, kopumā nedrīkst pārsniegt 56 stundas nedēļā)	43,7	40,7 (9)	19,0	32,1 (16)
Augsta temperatūra, kuras dēļ darbinieki svīst pat tad, kad nestrādā	26,0	19,5 (21)	26,0	30,7 (17)
Darbs ar aprīkojumu (piemēram, slīpmašīnas, frēzes)	22,9	26,5 (17)	16,1	24,5 (18)
Maiņu darbs (darbs maiņās 8 stundas katru dienu)	24,4	15,6 (24)	22,8	24,2 (19)
Pārāk mazs, nevienmērīgi sadalīts apgaismojums	18,2	14,0 (27)	18,3	23,9 (20)
Darbs augstumā	18,5	13,6 (28)	15,9	23,2 (21)
Distances darbs (darbs, kas netiek veikts tiešajā darba vietā, bet gan citur, piemēram, mājās)	14,8	20,4 (20)	16,9	22,3 (22)
Ķīmisko vielu uzsūkšanās caur ādu	19,7	21,8 (18)	15,9	22,1 (23)
Vibrācija, kuru rada transporta līdzekļi (piemēram, traktori, ekskavatori, smagās automašīnas)	19,6	9,8 (30)	22,3	21,9 (24)
Nakts darbs (vairāk kā 2 stundas laikā no 22.00 – 6.00)	24,7	12,6 (29)	16,3	15,7 (25)
Darbs ar bīstamajām iekārtām (celtni, lifti, katlu iekārtas, cisternas u.c.)	18,4	21,5 (19)	13,1	14,9 (26)
Pārāk liels, spilgts apgaismojums	10,0	8,0 (32)	11,8	12,2 (27)
Elektromagnētiskā lauka starojums	18,5	15,1 (25)	12,9	11,6 (28)

Darba vides riska faktors	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas dibināti kā mikrouzņēmumi*
Bioloģiskie faktori (piemēram, ērcu encefalīta, vīrusu hepatīta izraisītāji, kontakts ar asinīm, dzīvniekiem)	20,5	17,6 (22)	12,8	11,3 (29)
Ķīmiskās un bioloģiskās vielas, kas izraisa ļaundabīgos audzējus	11,6	14,1 (26)	9,1	11,0 (30)
Darbs sprādzienbīstamā vidē (piemēram, darbs ar gāzi, smalkiem koka putekļiem)	12,9	16,2 (23)	9,8	10,8 (31)
Nejonizējošais starojums (ultravioletais, lāzera, infrasarkanais u.c.)	6,3	5,0 (34)	6,0	7,0 (32)
Paaugstināts atmosfēras spiediens	6,2	9,7 (31)	6,1	6,6 (33)
Azbests	3,9	7,4 (33)	2,9	6,6 (34)
Jonizējošais starojums	5,2	5,0 (35)	5,1	5,3 (35)

Piezīme: * - 2013. un 2018.gada aptaujās uzdoti atšķirīgi jautājumi, kādēļ šos datus nav iespējams savstarpēji salīdzināt, iekavās norādīta dotā riska faktora pozīcija/vieta konkrētā gadā

Bāze: visi nodarbinātie, 2018.gadā n=2502, 2013.gadā n=2383

Avots: nodarbināto aptauja

Novērtējot nodarbināto informētību, viņiem tika uzdots jautājums:

Vai pēdējā gada laikā Jūs savā darbavietā tikāt informēts (-a) par šādiem jautājumiem?

Par darba vides riska faktoriem viņu darba vietā (ķīmiskajiem, fizikālajiem, ergonomiskajiem (piespiedu pozas, smagumu celšana), psihosociālajiem, traumatisma riska faktoriem u.c.) pēc 2018.gada aptaujas datiem informēti tika 46,6% (2013.gadā – 64,2%) respondentu no uzņēmumiem, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi. Tas ir būtiski mazāk nekā vidēji Latvijā, kur tika informēti 60,0% nodarbināto (2013.gadā – 68,6%). Turklāt abās grupās vērojama negatīva tendence, jo samazinās informēto nodarbināto īpatsvars.

Arī par darba vides riska faktoru ietekmi uz veselību un nepieciešamajām veselības pārbaudēm uzņēmumos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi, informēšana bijusi retāka (2018.gadā – 50,2%, 2013.gadā – 63,9%) nekā vidēji Latvijā (2018.gadā – 65,7%, 2013.gadā – 74,4%). Līdzīgi kā ar informēšanu par darba vides riska faktoriem, arī par to ietekmi uz veselību un nepieciešamajām veselības pārbaudēm gan uzņēmumos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi, gan vidēji Latvijā informēšanas līmenis ir pazeminājies.

Būtiska atšķirība vērojama, analizējot informēšanu par darba aizsardzības instrukcijām. 2018.gadā vidēji Latvijā par tām informēti 90,2% nodarbinātie, bet konkrēti uzņēmumos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi, tikai 79,1% (2013.gadā: vidēji Latvijā – 93,6%, uzņēmumos, kuros maksā mikrouzņēmuma nodokli – 85,9%). Tā kā gandrīz piektdaļa nodarbināto uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, nav informēti par darba aizsardzības instrukcijām, Valsts darba inspekcijai (turpmāk – VDI) būtu aktīvi jāinformē (vai jāuzņemas informēšanas vadība sadarbojoties ar citām valsts institūcijām) nodarbinātie par vispārīgām darba aizsardzības prasībām, kā arī nodarbināto iespējām to pieprasīt no darba devēja.

2018.gadā tikai 77,2% (2013.gadā – 78,4%) nodarbināto tikuši informēti par rīcību ārkārtas situācijā, kamēr citās uzņēmumu grupās tas noticis būtiski biežāk (vidēji Latvijā: 2018.gadā – 88,1%, 2013.gadā – 88,9%).

Mikrouzņēmumos nodarbinātie ir sliktāk informēti par instrukciju saturu nekā vidēji Latvijā, turklāt pēdējos gados informētības līmenis ir krasi samazinājies:

- par drošām darba metodēm: 2018.gadā – 30,0% respondenti uzņēmumos, kas maksā MUN, vidēji Latvijā – 31,0%; 2013.gadā – 58,0% respondentu uzņēmumos, kas maksā MUN, vidēji Latvijā – 52,6%;
- par individuālajiem aizsardzības līdzekļiem: 2018.gadā – 43,9% respondenti uzņēmumos, kas maksā MUN, vidēji Latvijā – 52,0%; 2013.gadā – 63,4% respondenti uzņēmumos, kas maksā MUN, vidēji Latvijā – 60,6%.

Sliktāku informētību par instrukciju saturu var skaidrot ar, iespējams, formālu pieeju darba aizsardzības pasākumu īstenošanai darba vietās, kad, piemēram, nodarbinātais ir parakstījis ugunsdrošības instruktāžu uzskaites žurnālā, tomēr pati instruktāža pēc būtības nav notikusi.

Nodarbinātie aptaujas ietvaros norādīja, kādus ar darba aizsardzību saistītus pasākumus pagājušā gada laikā nodrošināja darba devējs (4. tabula).

4. tabula. Nodarbināto īpatsvars, kuri minējuši, ka darba devējs iepriekšējā gadā nodrošināja viņiem darba aizsardzības pasākumu veikšanu, %

Darba aizsardzības pasākums	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumos, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi*
Ugunsdzēsamo līdzekļu iegāde, uzturēšana	60,9	50,6 (2)	70,1	58,3 (1)
Darbinieku instruktāža un speciālā apmācība (piemēram, ugunsdrošības u.tml. jautājumos)	73,8	62,6 (1)	73,0	55,8 (2)
Pirmās palīdzības aptieciņu iegāde	53,9	43,2 (3)	59,8	51,9 (3)
Darba apģērbu un individuālās aizsardzības līdzekļi	46,3	35,6 (5)	56,6	51,3 (4)
Drošības zīmju izvietošana (piemēram, uzmanību – elektrība!)	48,1	38,4 (4)	59,3	42,9 (5)
Veselības apdrošināšanas polises (kas sedz arī vakcināciju, obligātās veselības pārbaudes u.c.)	31,0	10,1 (9)	48,1	30,6 (6)
Darbinieku obligātās veselības pārbaudes (bez polises)	41,4	12,7 (8)	40,7	28,9 (7)
Ar darbu saistītu ikdienas sadzīves apstākļu uzlabošana (piemēram, gērbtuves, dušas, atpūtas telpas)	30,6	28,4 (6)	33,1	28,2 (8)
Apmācība pirmās palīdzības sniegšanā	26,5	7,7 (11)	34,5	26,6 (9)
Darba vides riska faktoru novērtēšana	21,1	9,8 (10)	28,6	25,4 (10)
Darba vietu ergonomikas uzlabošanu	n/a**	n/a**	25,5	20,0 (11)
Darba vides uzlabošana (piemēram, ventilācijas izbūve)	22,7	18,6 (7)	20,4	18,2 (12)
Darba vides laboratoriskie mērījumi	8,0	2,5 (13)	11,8	8,8 (13)
Darbinieku vakcinācija (bez polises)	10,8	2,5 (12)	6,9	7,3 (14)

Darba aizsardzības pasākums	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumos, kas maksā MUN*	Vidēji Latvijā	Uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi*
Darbinieku sporta iespējas (bez polises)	14,7	0,0 (15)	12,8	6,8 (15)
Dažādus veselības veicināšanas pasākumus	n/a**	n/a**	8,0	1,4 (16)
Darba aizsardzības speciālistu un uzticības personu apmācība	16,7	0,4 (14)	n/a**	n/a**

Piezīmes: * - iekavās norādīta dotā riska faktora pozīcija/vieta konkrētā gadā;

** - aptaujā šāds atbilde variants netika piedāvāts vai nav pieejama informācija no iepriekšējā pētījumā "Darba apstākļi un riski Latvijā".

Bāze: visi nodarbinātie, 2018.gadā n=2502, 2013.gadā n=2383

Avots: nodarbināto aptauja

Uzņēmumos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi, darba aizsardzības pasākumi tiek īstenoti retāk nekā vidēji Latvijā, kam ir vairāki iemesli:

- finanšu trūkums darba aizsardzības prasību ievērošanai;
- laika trūkums, kas neļauj pietiekamā līmenī informēt un iepazīstināt nodarbinātos ar drošas un veselīgas darba vides principiem;
- informācijas trūkums, kādēļ darba devēji neapzinās visus riska faktorus un nepieciešamos pasākumus to novēršanai.

Attiecībā uz informācijas trūkumu, jāatzīmē, ka to visticamāk daļēji izraisa finanšu un laika trūkuma ietekme, jo informācija par darba aizsardzību ir pieejama, tomēr tā nepietiekami nonāk mikrouzņēmumos – kā pie darba devējiem, tā pie nodarbinātajiem.

Tomēr dinamikā 2018.gadā gandrīz visi darba aizsardzības pasākumi mikrouzņēmumos īstenoti aptuveni tikpat bieži vai biežāk nekā 2013.gadā, izņemot darbinieku instruktāžas un speciālās apmācības.

VDI veiktās pārbaudes

Darba devēju aptauja

Saistībā ar VDI veiktajām pārbaudēm pēdējo 3 gadu laikā nav redzamas būtiskas atšķirības starp uzņēmumiem, kuri maksā MUN, un vidējo rādītāju Latvijā:

- VDI ir veikusi pārbaudi: vidēji Latvijā – 30,0%, uzņēmumos, kas maksā MUN – 33,4%;
- VDI nav veikusi pārbaudi: vidēji Latvijā – 64,8%, uzņēmumos, kas maksā MUN – 65,4%;
- grūti pateikt, vai VDI ir/ nav veikusi pārbaudi: vidēji Latvijā – 5,2%, uzņēmumos, kas maksā MUN – 4,1%.

Būtiskas atšķirības vērojamas veikto pārbažu rezultātos, jo MUN maksātājiem 2018.gadā būtiski biežāk nekā vidēji Latvijā viss bija kārtībā:

- uzņēmumos, kas maksā MUN – 51,5%;
- vidēji Latvijā – 38,8%.

Nodarbināto aptauja

Nodarbināto aptaujā redzams, ka nodarbinātie biežāk atzīmējuši gan, ka uzņēmumā ir veikta pārbaude, gan, ka nav veikta (mazā uzņēmumā nodarbinātie ir vairāk informēti par šādām pārbaudēm):

- ir veikusi pārbaudi: vidēji Latvijā – 43,2%, uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi – 48,4%;
- nav veikusi pārbaudi: vidēji Latvijā – 22,2%, uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi – 28,9%;
- grūti pateikt: vidēji Latvijā – 34,5%, uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi – 22,6%.

Arī nodarbināto aptaujas rezultāti rāda, ka uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, biežāk nekā vidēji VDI neatklāja nekādus pārkāpumus:

- uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi – 44,0%;
- vidēji Latvijā – 31,3%.

Kopumā jāsecina, ka gan pēc darba devēju, gan nodarbināto aptaujas rezultātiem mikrouzņēmumos (gan tajos, kuri maksā MUN, gan tajos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi), VDI pārbaudēs viss bija kārtībā biežāk nekā vidēji uzņēmumos Latvijā. Tomēr gan darba devēji, gan nodarbinātie no mikrouzņēmumiem zemāk novērtē uzņēmuma atbilstību Darba aizsardzības likuma prasībām. Arī dažādi pētījumi, tostarp “Eiropas uzņēmumu apsekojums par jauniem un nākotnes riskiem (ESENER)”, liecina, ka, jo mazāks ir uzņēmums, jo vairāk ir problēmu saistībā ar darba aizsardzības pārvaldību, kaut gan daudzkārt tieši mazos uzņēmumos ir augsts darba aizsardzības pārvaldības līmenis [7]. Tas nozīmē, ka ar pareizu atbalstu var ievērojami uzlabot darba aizsardzības situāciju uzņēmumā un, iespējams, ka VDI pārbaudēs biežāk viss bija kārtībā, jo VDI inspektori rīkojas pēc principa “konsultē vispirms”.

Nelaiimes gadījumi darbā

Darba devēju aptauja

Pēdējo 3 gadu laikā nelaimes gadījumi notikuši tikai 2 aptaujātajos uzņēmumos, kas ir MUN maksātāji (1,5% no visiem aptaujātajiem MUN maksātājiem). Atbilstoši 2013.gada aptaujas rezultātiem nelaimes gadījumi uzņēmumos, kas ir MUN maksātāji, nebija notikuši. Ņemot vērā nelielo izlasi, nav iespējams veikt izvērstāku analīzi par šo nelaimes gadījumu cēloņiem un rīcību pēc tiem.

Nodarbināto aptauja

2018.gadā 9,5% no nodarbinātajiem (2013.gadā – 4,5%), kas strādājuši mikrouzņēmumos, ir norādījuši, ka šādi nelaimes gadījumi uzņēmumā ir bijuši (vidēji Latvijā: 2018.gadā – 8,5%, 2013.gadā – 13,6%), tomēr, ņemot vērā nelielo izlasi, nav iespējams veikt izvērstāku analīzi par šo nelaimes gadījumu cēloņiem un rīcību pēc tiem.

Veselības traucējumi

Nodarbināto aptauja

Nodarbinātajiem aptaujā tika uzdots jautājums:

Vai Jums ir kādi veselības traucējumi, kuru cēlonis, Jūsprāt, ir darba vidē esošie kaitīgie faktori?

Nodarbinātie uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, uz šādiem veselības traucējumiem norādīja būtiski biežāk:

- 2018.gadā: mikrouzņēmumos – 20,6%, vidēji Latvijā – 12,7%;
- 2013.gadā: mikrouzņēmumos – 15,3%, vidēji Latvijā – 20,7%.

Kā redzams pētījuma rezultātos, tad situācija mikrouzņēmumos ir pasliktinājusies, pretēji tam, ka Latvijā šādu veselības traucējumu īpatsvars ir samazinājies.

Lai gan arī šajā gadījumā atbilde skaits ir neliels, tomēr jānorāda tendence, ka, tāpat kā iepriekšējā pētījumā, arī 2018.gadā šajā grupā biežāk nekā vidēji Latvijā tiek minētas balsta un kustību sistēmas slimības:

- 2018.gadā: mikrouzņēmumos – 71,1%, vidēji Latvijā – 67,8%;
- 2013.gadā: mikrouzņēmumos – 85,4%, vidēji Latvijā – 65,0%.

Nemot vērā darba devēju īpatsvaru, kas veikuši finansiālus ieguldījumus darba vietu ergonomikas uzlabošanai (regulējami galdi, ergonomiski krēsli, modernāks aprīkojums u.tml.) (2018.gadā uzņēmumos, kas maksā MUN – 25,6%, vidēji Latvijā – 32,7%), prognozējams, ka balsta un kustību sistēmas slimību biežums nodarbinātajiem mazajos uzņēmumos turpmākajos gados pieaugs.

Vēl nodarbinātajiem tika jautāts:

Vai Jums pēdējā gada laikā ir bijušas sāpes, kas ilgākas par 3 dienām?

2018.gada aptaujas dati norāda uz to, ka uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, lielāks nodarbināto īpatsvars izjutis sāpes, kas ilgākas par 3 dienām:

- 2018.gadā: mikrouzņēmumos – 34,4%, vidēji Latvijā – 27,7%;
- 2013.gadā: mikrouzņēmumos – 34,8%, vidēji Latvijā – 34,2%.

Lai gan uzņēmumu, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, rezultātos nav vērojamas būtiskas atšķirības no iepriekšējā pētījuma, tajos nav redzama arī pozitīvā tendence samazināties nodarbināto īpatsvaram, kas izjutusi sāpes ilgākas par 3 dienām, kas raksturīga Latvijā kopumā.

Nodarbinātie savu sāpju stiprumu novērtēja 10 punktu skalā, turklāt mikrouzņēmumos redzama pozitīva tendence samazināties sāpju stiprumam:

- 2018.gadā: mikrouzņēmumos – 6,2, vidēji Latvijā – 7,1;
- 2013.gadā: mikrouzņēmumos – 6,8, vidēji Latvijā – 6,6.

Salīdzinoši pozitīvi vērtējams tas, ka uzņēmumos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi, nodarbinātie retāk nekā vidēji Latvijā nav darījuši neko (uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi – 22,9%, vidēji Latvijā – 28,6%) sāpju novēršanai. Tomēr mikrouzņēmumos nodarbinātie retāk apmeklējuši ārstu (uzņēmumi, kas dibināti kā mikrouzņēmumi – 50,5%, vidēji Latvijā – 57,5%) un izmantojuši darbnespējas lapu (uzņēmumi, kas dibināti kā mikrouzņēmumi – 10,5%, vidēji Latvijā – 20,2%). Aptaujas rezultāti liecina, ka no vienas puses nodarbinātie, iespējams, veselības problēmu gadījumā, lai veselība vēl vairāk nepasliktinātos, mainījuši darba paņēmienus, piemēram, strādājuši no mājām. Tomēr no otras puses aptaujas rezultāti norāda uz būtiskām negatīvām tendencēm, kas var radīt būtiskas veselības problēmas šiem nodarbinātajiem nākotnē (retāk vēršoties pie ārsta un retāk izmantojot darbnespējas lapu).

Uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, nodarbinātie biežāk norādījuši uz veselības traucējumiem, kas saistīti ar darba vides riska faktoriem, un sāpēm, kas bijušas ilgākas par 3 dienām. Vienlaikus nodarbinātie šādos gadījumos retāk apmeklējuši ārstu un izmantojuši darbnespējas lapu, kas saistāms gan ar augsto darba slodzi, gan ierobežotajiem nodarbināto finanšu līdzekļiem, ko veltīt veselības aprūpei. Šādai situācijai var būt būtiskas ilgtermiņa sekas gan nodarbināto, gan valsts līmenī, jo nodarbinātajiem var attīstīties arodslimības, kas ierobežotu viņu darbības ilgtermiņā. Tāpat arī nodrošinātās sociālās aizsardzības līmenis nodarbinātajiem, kas strādā uzņēmumos, kas maksā MUN, ir salīdzinoši zemāks (piemēram, sociālās iemaksas tiek veiktas no ienākumiem, kas nepārsniedz 430 eiro mēnesī, mikrouzņēmums nemaksā valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi 1% apmērā, kas tiek novirzīta veselības aprūpes pakalpojumu finansēšanai). Līdz ar Latvijā pastāvošajām iedzīvotāju novecošanas tendencēm, tas varētu radīt arī papildu spiedienu veselības aprūpes budžetam.

Bezmaksas palīdzība darba aizsardzības jomā

Darba devēju aptauja

MUN maksājošie darba devēji (2018.gadā – 31,3%, 2013.gadā – 25,9%) retāk nekā vidēji Latvijā (2018.gadā – 42,1%, 2013.gadā – 29,4%) ir norādījuši, ka viņi nav izmantojuši nekādus bezmaksas darba aizsardzības pasākumus. No tiem, kuri bezmaksas pasākumus nebija izmantojuši, 42,5% aptaujāto, kuri maksā MUN, to pamato ar informācijas nepieejamību par šiem pasākumiem (vidēji Latvijā – 44,4%). MUN maksātāji biežāk nekā vidēji Latvijā izmantojuši visus pieejamos bezmaksas pasākumus, īpaši izmantojot tās iespējas, kas pieejamas elektroniskā formātā (piemēram, informatīvi skaidrojošos materiālus, valsts iestāžu mājaslapas u.c.; 5. tabula). Tajā pašā laikā redzams, ka šie bezmaksas pasākumi izmantoti būtiski retāk nekā 2013.gadā. Tas ir daļēji pretrunā ar darba devēju pausto, ka būtiskākais traucēklis darba aizsardzības prasību ieviešanā ir līdzekļu trūkums. Pēc pētnieku domām līdzekļi trūkst nevis informācijas iegūšanai par darba aizsardzību, bet konkrētām apmācībām, instruktāžām vai materiālajiem ieguldījumiem uzņēmumos.

5. tabula. Darba devēju īpatsvars, kuri minējuši, ka uzņēmumā tiek izmantoti bezmaksas darba aizsardzības pasākumi, %

Bezmaksas pasākums	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *
Informatīvi skaidrojoši materiāli darba aizsardzības jomā	45,5	50,6 (2)	30,4	38,4 (1)
Valsts iestāžu mājas lapās atrodamo informāciju par darba aizsardzību	46,4	69,8 (1)	33,3	38,1 (2)
Informāciju (materiāli, bukleti, ekspertu komentāri) www.stradavesels.lv	n/a**	n/a**	17,3	24,9 (3)
Informāciju sociālajos tīklos (infografikas u.tml.) Facebook, SlideShare, LinkedIn, Twitter u.tml.	n/a**	n/a**	18,2	21,4 (4)
Bezmaksas konsultācijas VDI	22,7	45,6 (3)	9,3	11,8 (5)
Bezmaksas semināru apmeklēšanu, filmas izmantošanu instruktāžās, apmācībās u.tml.	n/a**	n/a**	8,1	8,2 (6)
Bezmaksas konsultācijas Latvijas darba devēju konfederācijā	11,8	3,7 (4)	3,8	6,4 (7)
Bezmaksas konsultācijas Latvijas Brīvo arodbiedrību savienībā	n/a**	n/a**	2,1	2,3 (8)
Bezmaksas darba vides risku novērtēšanas rīku OiRA	n/a**	n/a**	1,7	1,2 (9)

Piezīmes: * - iekavās norādīta dotā riska faktora pozīcija/vieta konkrētā gadā;

** - aptaujā šāds atbilžu variants netika piedāvāts vai nav pieejama informācija no iepriekšējā pētījumā "Darba apstākļi un riski Latvijā".

Bāze: *visi respondenti, 2018.gadā n=1081, 2013.gadā n=1044*

Avots: *darba devēju aptauja*

Salīdzinot darba devēju interesi par bezmaksas palīdzību darba aizsardzības un darba tiesību jomā 2013. un 2018.gadā, redzams, ka gan uzņēmumos, kas maksā MUN, gan vidēji Latvijā tā ir būtiski mazinājusies. To varētu

skaidrot gan ar finansiālās situācijas uzlabošanu, gan ar VDI un citu institūciju veiktajām aktivitātēm, nodrošinot pieejamus dažādus bezmaksas pakalpojumus, kas no darba devēju puses, iespējams, tiek uztverti kā paši par sevi saprotami (neizvērtējot to nozīmību, salīdzinot ar situāciju, ja pakalpojumi nebūtu pieejami).

Kā būtiskāko vēlamu bezmaksas pasākumu darba devēji minējuši bezmaksas obligātās veselības pārbaudes, kas skaidrojams ar to radītajām izmaksām un darba devēju iepriekš pausto, ka visbiežāk darba aizsardzības prasības netiek izmantotas tieši izmaksu dēļ. Tāpat kā vēlamu bezmaksas palīdzību MUN maksātāji minējuši – rokasgrāmatu par visiem darba aizsardzības jautājumiem, kas jāievēro noteiktas nozares uzņēmumos, vadlīnijas par konkrētiem darba aizsardzības jautājumiem un riskiem, bezmaksas darba vides risku novērtējumu un saistošās dokumentācijas izstrādi u.c. Lai gan uzņēmumos, kas maksā MUN, dažādi bezmaksas palīdzības veidi izvēlēti biežāk nekā vidēji Latvijā, to sakārtojums pēc prioritātes ir līdzīgs, tādēļ šie pasākumi būtu noderīgi lielam skaitam uzņēmumu (6. tabula).

6. tabula. Darba devēju īpatsvars, kuri norādījuši vēlamu bezmaksas palīdzību darba aizsardzības un darba tiesību jomā, %

Bezmaksas pasākums	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *
Bezmaksas obligātās veselības pārbaudes	66,1	76,2 (1)	51,4	51,8 (1)
Rokasgrāmatu par visiem darba aizsardzības jautājumiem, kas jāievēro tieši manas darbības nozares uzņēmuma	54,3	72,0 (3)	45,9	50,6 (2)
Vadlīnijas par konkrētiem darba aizsardzības jautājumiem un riskiem, kas skar mana uzņēmuma darbības nozari	49,8	72,1 (2)	40,9	44,5 (3)
Bezmaksas darba vides risku novērtējumu un saistošās dokumentācijas izstrādi	n/a**	n/a**	35,9	43,9 (4)
Bezmaksas individuālos aizsardzības līdzekļus	47,6	26,8 (8)	36,8	39,1 (5)
Bezmaksas darbinieku informēšanu un apmācību par darba vides riskiem un drošiem darba paņēmieniem	42,5	51,4 (6)	31,7	35,5 (6)
Bezmaksas darba devēju apmācību par darba aizsardzības jautājumiem	52,8	53,3 (5)	33,1	34,1 (7)
Bezmaksas konsultācijas par konkrētiem darba aizsardzības un darba tiesību jautājumu risinājumiem	50,5	71,4 (4)	37,0	33,5 (8)
Bezmaksas darba drošības zīmes	41,5	26,8 (9)	28,7	33,1 (9)
Skaidrojošu informāciju sociālajos tīklos (infografikas u.tml.) Facebook, Twitter, LinkedIn u.tml.	n/a**	n/a**	27,8	30,9 (10)
Bezmaksas laboratoriskos mērījumus	39,3	26,1 (10)	23,7	30,5 (11)
Plakātus, viegli uztveramu informāciju, ko izmantot darbinieku informēšanai par darba vides riskiem	28,5	49,0 (7)	23,2	30,3 (12)
Bezmaksas darba vides riska novērtēšanas rīkus (datorprogrammas, izmantojamas lejupielādējot vai tiešsaistē)	n/a**	n/a**	28,4	28,3 (13)
Bezmaksas uzticības personu apmācība (40 h kurss) darba aizsardzībā	33,0	4,9 (12)	22,7	25,0 (14)
Pieredzes apmaiņas pasākumus (ekskursijas) uzņēmumos	n/a**	n/a**	20,2	22,1 (15)
Nekas nav nepieciešams	n/a**	n/a**	21,6	20,3 (16)
Izglītojošas filmas par darba drošību	33,8	26,1 (11)	19,7	19,7 (17)
Grūti pateikt/NA	n/a**	n/a**	4,5	4,3 (18)

Bez maksas pasākums	2013.gads		2018.gads	
	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *	Vidēji Latvijā	Uzņēmumi, kas maksā MUN *
Cits variants	n/a**	n/a**	2,4	2,8 (19)

Piezīmes: * - iekavās norādīta dotā riska faktora pozīcija/vieta konkrētā gadā;

** - aptaujā šāds atbilde variants netika piedāvāts vai nav pieejama informācija no iepriekšējā pētījumā "Darba apstākļi un riski Latvijā".

Bāze: visi respondenti, 2018.gadā n=1081, 2013.gadā n=1044

Avots: darba devēju aptauja

Secinājumi

1. 2018.gada pētījumā līdzīgi kā iepriekšējos pētījumos novērojama tendence, ka darba devējiem ir polarizēts viedoklis par darba vides riska faktoru ietekmi uz nodarbinātajiem, jo liela daļa aptaujāto uzskata, ka darba vides riska faktoriem pakļauti visi vai neviens nodarbinātais. Tādējādi darba devējus, kuri maksā MUN, var iedalīt 2 grupās:
 - darba devēji, kas uzskata, ka darba vides riska faktori attiecināmi tikai uz specifiskām nodarbēm un, iespējams, tāpēc arī viņiem nav kavēkļu darba aizsardzības pasākumu īstenošanā, jo viņi uzskata, ka viņiem arī nav pienākumu attiecībā uz darba aizsardzību;
 - darba devēji, kuri apzinās ar darba vidi saistītos riskus un pienākumus darba aizsardzības jomā, tomēr arī šeit nav viennozīmīgi secināms, vai to apzināšanās noved arī pie darba aizsardzības prasību ievērošanas.
2. Neskatoties uz to, ka daļa darba devēju, kas ir MUN maksātāji, uzskata, ka viņu nodarbinātie nav pakļauti darba vides risku ietekmei, aptaujas rezultāti rāda, ka 2018.gadā, salīdzinot ar 2013.gadu, biežāk veikti darba vides risku novērtējumi, kas varētu tikt skaidrots gan ar pieejamo laika resursu palielināšanos darba aizsardzības pasākumu veikšanai, gan ar vienkāršu bezmaksas rīku pieejamību darba vides risku novērtēšanas procesam (piemēram, OIRA).
3. Salīdzinājumā ar 2013.gada datiem būtiski palielinājies to uzņēmumu īpatsvars, kuros darba vides risku novērtējumu veic pats darba devējs. Šādas izmaiņas varētu būt saistītas ar to, ka, nostabilizējoties uzņēmumu darbībai, pašam darba devējam palielinās laika resursi, ko veltīt darba aizsardzības prasību īstenošanai (darba devēju aptauja liecina, ka laika trūkums kā būtiskāks traucēklis darba aizsardzības prasību ievērošanā minēts būtiski retāk). Tāpat arī, iespējams, darba devējam pašam ir finansiāli izdevīgāk veikt darba vides risku novērtējumu, nevis pirkt ārpalpojumus vai algot DAS.
4. 70,1% uzņēmumu, kas maksā MUN, DAS pienākumus veica pats darba devējs, 15,2% – strādā viens vai vairāki darba aizsardzības speciālisti. Līdz ar to kopējās tendences norāda uz situācijas uzlabošanos, salīdzinot ar 2013.gadu, kad 72,1% uzņēmumu, kas maksāja MUN, DAS pienākumus veica pats darba devējs un DAS bija norīkoti 5,0% šādu uzņēmumu. Tādējādi samazinājies darba devēju, kas paši veic DAS pienākumus īpatsvars, un pieaudzis DAS īpatsvars mazajos uzņēmumos. Tomēr jāatzīmē, ka 2018.gadā tikai 38,5% no darba devējiem (MUN maksātājiem) bija iegūta profesionālā augstākā izglītība darba aizsardzībā (9,0%) vai iegūtas pamatlīmeņa darba aizsardzības zināšanas profesionālās pilnveides programmā (29,5%), kas nozīmē, ka apmēram puse darba devēju paši veikuši DAS pienākumus bez pienācīgām zināšanām.
5. MUN maksātājiem galvenie traucēkļi darba aizsardzības prasību ievērošanai ir bijuši līdzekļu, laika un informācijas trūkums, kas norāda uz būtiskām izmaiņām, salīdzinot ar 2013.gadu, kad laika trūkums izteikti biežāk tika minēts kā traucēklis darba aizsardzības prasību ievērošanai. Šīs tendences ir pretējas tām, kas vērojamas visos uzņēmumos kopumā, kur pieaudzis laika trūkuma kā galvenā traucējošā faktora īpatsvars, bet, uzlabojoties finansiālajai situācijai, samazinājusies līdzekļu trūkuma ietekme.
6. Situācija pasliktinājusies saistībā ar darba aizsardzības pasākumu īstenošanu risku novēršanai, jo tikai 76,4% aptaujāto MUN maksātāju tos veikuši visiem riskiem, kamēr 2013.gadā šis rādītājs sasniedza 98,6%.
7. Darba devēji no uzņēmumiem, kuri maksā MUN, kritiskāk vērtē sava uzņēmuma atbildību Darba aizsardzības likuma prasībām, tomēr vienlaikus būtiski biežāk nekā vidēji Latvijā norāda uz to, ka VDI veiktajās pārbaudēs viss bijis kārtībā.

8. Arī nodarbinātie, kuri strādā uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, kritiskāk vērtē savu uzņēmumu atbilstību Darba aizsardzības likuma prasībām, tomēr, līdzīgi kā darba devēji, viņi arī uzskata, ka VDI pārbaudēs nekādi pārkāpumi netika konstatēti.
9. Uzņēmumos, kuri dibināti kā mikrouzņēmumi, darba aizsardzības pasākumi tiek īstenoti retāk nekā vidēji Latvijā, kam ir vairāki iemesli:
 - finanšu trūkums darba aizsardzības prasību ievērošanai;
 - laika trūkums, kas neļauj pietiekamā līmenī informēt un iepazīstināt nodarbinātos ar drošas un veselīgas darba vides principiem;
 - informācijas trūkums, kādēļ darba devēji neapzinās visus riska faktorus un nepieciešamos pasākumus to novēršanai.

Informācijas trūkumu visticamāk daļēji ietekmē finanšu un laika trūkums, jo informācija par darba aizsardzību ir pieejama, tomēr tā nepietiekami nonāk mikrouzņēmumos – gan pie darba devējiem, gan pie nodarbinātajiem.

10. Uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, nodarbinātie biežāk atzīmē veselības traucējumus, kas saistīti ar darba vides riska faktoriem, un sāpes, kas bijušas ilgākas par 3 dienām. Tomēr nodarbinātie šādos gadījumos retāk apmeklējuši ārstu un izmantojuši darbnespējas lapu, kas saistāms gan ar augsto darba slodzi, gan ierobežotajiem nodarbināto finanšu līdzekļiem, ko veltīt veselības aprūpei. Šī situācija var raisīt būtiskas sekas gan nodarbināto, gan valsts līmenī, jo nodarbinātajiem var attīstīties arodslimības, kas ierobežotu viņu darbības ilgtermiņā. Tāpat arī pieejamais sociālās aizsardzības līmenis mikrouzņēmumos nodarbinātajiem ir salīdzinoši zemāks, jo sociālās iemaksas tiek veiktas tiek veiktas no ienākumiem, kas nepārsniedz 430 eiro mēnesī, un mikrouzņēmums nemaksā valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi 1% apmērā, kas tiek novirzīta veselības aprūpes pakalpojumu finansēšanai. Līdz ar Latvijā pastāvošajām iedzīvotāju novecošanas tendencēm, tas sekojoši varētu radīt arī papildu spiedienu valsts sociālajam un veselības aprūpes budžetam.

Ieteikumi un to realizācija

Ieteikumi no “Darba apstākļi un riski Latvijā 2012-2013” un to realizācija

Pētījuma rezultāti liecina, ka biežāk darba devēji mikrouzņēmumos izmanto tās bezmaksas atbalsta iespējas darba aizsardzības jomā, kas izmantojamas viņiem ērtākā laikā (piemēram, informatīvi skaidrojošos materiālus, kas atrodami internetā, bezmaksas darba vides riska novērtēšanas programma – abi šie pasākumi ir pieejami jebkurā laikā un vietā, ja vien ir pieejams internets). Tas norāda, ka arvien vairāk nepieciešams izvietot informatīvus banerus, saites tajās interneta vietnēs, kuras bieži apmeklē mikrouzņēmumu darba devēji.

Ieteikums realizēts, jo paplašināta informatīvo materiālu un rīku pieejamība gan VDI, gan citu valsts iestāžu sociālo tīklu lapās, kā arī mājaslapās. Izveidota un veiksmīgi darbojas mājaslapa – www.stradavesels.lv. Tāpat tiek veiktas dažādas informatīvās aktivitātes, kas veicina interaktīva darba vides riska novērtēšanas rīka popularizēšanu, kas ļauj mazo uzņēmumu darba devējiem uzsākt lietot šos rīkus (piemēram, semināri, raksti drukātajā presē, ieraksti sociālajos tīklos).

Kopumā iepriekš minētie pētījuma rezultāti liecina, ka darba devējiem ir dažādas vajadzības, tāpēc arī piedāvātajiem atbalsta pasākumiem jābūt dažādiem. Īpaši svarīga mikrouzņēmumiem un mikrouzņēmumu nodokļu maksātājiem ir elektroniska darba vides risku novērtēšanas programmatūra, lai katrs pats darba devējs varētu ērti un vienkārši novērtēt darba vides riskus, kas raksturīgi konkrētajam uzņēmumam. Jānorāda, ka paralēli pētījumā pieminētajai programmatūrai darbariski.lv, 2013.gada pavasarī, sadarbojoties VDI un Eiropas darba drošības un veselības aizsardzības aģentūrai, ir izveidots interneta vidē bāzēts rīks darba vides riska novērtēšanai OiRA, kuram ir izstrādāts modulis, kas piemērots darba vides riska novērtēšanai birojos. Ņemot vērā mikrouzņēmumu interesi par šādiem elektroniskiem rīkiem, nepieciešams veikt papildus informatīvos pasākumus, kas veicinātu, lai arvien mazo uzņēmumu izmantotu vienkāršus un viegli lietojamus atbalsta rīkus darba aizsardzības jautājumu risināšanai. Turklāt nepieciešams veidot arī jaunus moduljus dažādām profesijām, izmantojot nozarei tipiskus terminus nevis tos terminus, kas lietoti normatīvajos aktos (piemēram, runājot par ķīmiskajām vielām un maisījumiem frizētavās, lietot terminus par matu krāsām, balināšanas līdzekļiem u.c.).

Ieteikums daļēji realizēts, jo veikti informatīvie pasākumi, tomēr darba devēju aptaujā redzams, ka tie joprojām visai neaktīvi izmanto šo rīku. Ņemot vērā, ka šis rīks ir īpaši piemērots mikro un mazajiem uzņēmumiem, kuros ir mazāks nodarbināto skaits, nepieciešams par reklāmas mērķauditoriju izvēlēties tieši nodarbinātos, kas paši varētu veikt darba vides risku novērtējumu un ieteikt to darīt saviem darba devējiem. Tieši šāda pieeja “no apakšas uz augšu” (*bottom-up*) veicinātu gan pašu nodarbināto iesaisti, jo radītu sajūtu, ka viņi ir spējīgi ietekmēt uzņēmumos notiekošos procesus, gan darba devēju izpratni par riska faktoriem, kas īpaši būtiski viņu nodarbinātajiem. Lai pārbaudītu, vai šobrīd OiRA atbilst nodarbināto lietošanas vajadzībām, būtu nepieciešams veidot testa sesijas – seminārus datorklasē (līdzīgi kā tas notiek Eiropas līmenī), kurās dažādi nodarbinātie (pēc vecuma, dzimuma, nozares, profesijas u.c.) izmēģinātu šo rīku, bet kvalificēts eksperts (piemēram, DAS) identificētu problēmas, kas saistītas ar rīka lietošanu, izveidojot ieteikumu sarakstu tā uzlabošanai.

Nepieciešams uzlabot sadarbību ar mazo uzņēmumu nevalstiskajām organizācijām, lai veiksmīgāk būtu iespējams sasniegt tos uzņēmumus, kuri nav lielo nevalstisko organizāciju biedri (t.i., nav iesaistīti Latvijas darba devēju konfederācijas darbā vai lielo nozaru asociāciju biedri).

Ieteikums realizēts daļēji, tomēr šobrīd tas nav aktuāls, jo mazo uzņēmumu iesaiste nevalstiskajās organizācijās ir neliela, jo tas paņem laiku resursus, ko būtu nepieciešams veltīt uzņēmuma pamatdarbībai. Šī uzņēmumu grupa ir jāuzrunā nepastarpināti, nodrošinot pieeju specifiskai informācijai, piemēram, vadlīnijas par konkrētiem darba aizsardzības jautājumiem un riskiem, kas skar noteiktu uzņēmējdarbības nozari. Tāpat informatīvās aktivitātes (pārsvārā sociālajos medijos ar fokusu uz jaunāko mērķauditoriju) jāveido, lai informētu nodarbinātos, kuri uzņēmumu nelielā nodarbināto skaita dēļ var būtiski ietekmēt darba aizsardzības prasību ievērošanu tajos. Būtiskākā ziņa, kas jāuzsver šādos informatīvos materiālos, ir nodarbinātā ieguvumi gan īstermiņā (piemēram, produktivitātes paaugstināšanās), gan ilgtermiņā (piemēram, mazāk veselības problēmu, garāks aktīva darba mūžs).

Sabiedrības informēšanas ziņā īpaša uzmanība jāpievērš ergonomiskajiem riska faktoriem un psihoemocionālajiem riska faktoriem, kas mikrouzņēmumos ir izplatīti biežāk. Piemēram, lai sasniegtu mikrouzņēmumu darba devējus, jāizvairās runāt par darba drošību, nelaimes gadījumiem darbā, bet jāpievēršas ergonomikai un psihoemocionālajiem riska faktoriem, to ietekmei uz produktivitāti un efektivitāti. Būtiski ir akcentēt pasākumus, kas saistīti ar kvalitatīvu klientu apkalpošanu, komunikāciju ar klientiem, jo tiešs kontakts ar cilvēkiem, kas nav kolēģi, ir minēts kā biežākais riska faktors nodarbināto vidū. Papildus tam jānorāda, ka balsta un kustību sistēmas slimības darbinieki, kas strādā uzņēmumos, kas maksā mikrouzņēmuma nodokli, min biežāk nekā vidēji Latvijā.

Ieteikums daļēji realizēts, jo īstenoti vairāki pasākumi saistībā ar ergonomiskajiem un psihoemocionālajiem riska faktoriem (gan semināri, gan sagatavoti informatīvie materiāli), tomēr, ņemot vērā šo faktoru pieaugošo izplatību un ietekmi, nepieciešams šīs aktivitātes paplašināt. Iepriekšējā pētījuma autori precīzi identificējuši, ka komunikācijā ar nodarbinātajiem jāuzsver ieguvumi to veselībai, kā arī produktivitātei. Paralēli, sadarbojoties ar Slimību profilakses un kontroles centru, nepieciešams veidot visaptverošu informatīvu kampaņu par balsta un kustību sistēmas slimībām, kuru izplatība pēdējos gados ir strauji pieaugusi.

Ieteikumi no “Darba apstākļi un riski Latvijā 2017-2018”

1. Ņemot vērā būtisko MUN maksātāju īpatsvaru, kas nav veikuši darba vides risku novērtējumu, nepieciešams nodrošināt automātisku atgādinājumu par risku novērtējuma veikšanas nepieciešamību, nosūtot darba devējiem ziņu (piemēram, ar elektroniskās deklarēšanas sistēmas palīdzību, tādējādi sadarbojoties VDI un VID). Tāpat šī informācija darba devējam var tikt sniegta, piesakoties MUN maksātāja statusam, identificējot ieguvumus, piemēram, no OiRA rīka izmantošanas (arī šeit nepieciešama VDI un VID sadarbība). Īstenojot VDI un VID sadarbību, šī ieteikuma realizācijai gan jāņem vērā, ka bieži vien uzņēmumi (MUN maksātāji) tiesības lietot EDS sistēmu ir nodevuši saviem ārpakalpojumu sniedzējiem – grāmatvedības uzņēmumiem. Informācijas nodošanai uzņēmumiem ieteicams arī izmantot uzņēmuma e-adresi saziņai ar valsts iestādēm, kurai uzņēmumi var pieteikties brīvprātīgi valsts pārvaldes pakalpojumu portālā latvija.lv, un no 2020.gada e-adreses lietošana uzņēmumiem būs obligāta.
2. Tikai nedaudz vairāk nekā trešdaļa MUN maksātāju izmantojuši dažādus bezmaksas informatīvos materiālus, kas pieejami valsts iestāžu mājaslapās, sociālajos tīklos, www.stradavesels.lv u.c., kur ir pieejami, piemēram, dažādu nozaru darba aizsardzības prakses standarti. Vienlaikus darba devēji identificējuši, ka vēlētos izmantot bezmaksas rokasgrāmatu par visiem darba aizsardzības jautājumiem, kas jāievēro konkrētās nozares uzņēmumā, kā arī vadlīnijas par konkrētiem darba aizsardzības jautājumiem un riskiem. Ņemot vērā darba devēju pausto viedokli, ka būtiski, lai sagatavotie materiāli ir specifiski konkrētai nozarei, nepieciešams veidot intensīvas informācijas kampaņas, kuru laikā tiktu popularizēti noteiktai nozarei paredzētie materiāli, izmantojot gan elektronisko vidi (www.stradavesels.lv, VDI u.c. valsts iestāžu mājaslapu un sociālo tīklu kontus), gan organizējot seminārus un informatīvas tikšanās, gan nododot informāciju ar sociālo partneru palīdzību. Ieteikuma realizācijā ieteicams iesaistīt arodbiedrības, Latvijas Darba devēju konfederāciju (LDDK apvieno vairāk kā 3000 MUN maksātājus un mazos uzņēmumus caur nozaru asociācijām un federācijām), kā arī lielāko nevalstisko uzņēmēju organizāciju valstī – Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru u.c. Tā kā liela daļa mazo uzņēmumu izvietoti dažādu pašvaldību teritorijās, ieteikuma realizācijā vēlams iesaistīt arī pašvaldības, Latvijas Pašvaldību savienību, kā arī Latvijas Lielo pilsētu asociāciju.
3. Tā kā gandrīz piektdaļa nodarbināto uzņēmumos, kas dibināti kā mikrouzņēmumi, nav informēti par darba aizsardzības instrukcijām, VDI būtu aktīvi jāinformē nodarbinātie MUN maksājošos uzņēmumos par vispārīgām darba aizsardzības prasībām, kā arī par nodarbināto iespējām to pieprasīt no darba devēja. Šī ieteikuma realizācijai būtu nepieciešama sadarbība starp VDI un VID (izmantojot elektroniskās deklarēšanas sistēmas iespējas brīdī, kad nodarbinātais nodibina darba tiesiskās attiecības ar MUN maksājošu uzņēmumu – nodarbinātajam, nodibinot darba tiesiskās attiecības, elektroniskās deklarēšanas sistēmā ir jānorāda pamata darba vietu, kā arī jāatzīmē vēlams iedzīvotāja ienākuma nodokļa maksāšanas veids; elektroniskās deklarēšanas sistēmas iespējas varētu izmantot arī, lai izsūtītu informāciju uz nodarbinātā e-pastu). Turpmāk varētu izmantot arī iedzīvotāja e-adresi saziņai ar valsts iestādēm (vards.uzvards@latvija.lv), kurai iedzīvotāji no 2019.gada var pieteikties brīvprātīgi valsts pārvaldes pakalpojumu portālā latvija.lv.

Izmantotā literatūra

1. Tematiskais pielikums „Darba aizsardzība mikrouzņēmumos un uzņēmumos, kas maksā mikronodokli”. Pētījuma „Darba apstākļi un riski Latvijā, 2012-2013” publikācijas pielikums CD. Rīga, 2013.gads, 141 lpp.

Normatīvie akti un plānošanas dokumenti

2. Mikrouzņēmumu nodokļa likums (redakcijā ar grozījumiem, kas stājās spēkā 01.01.2018.), pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=215302>
3. Informatīvais ziņojums „Par Mikrouzņēmumu nodokļa likuma praktiskās īstenošanas gaitu un rezultātiem, kā arī mazās saimnieciskās darbības veicēju sociālo nodrošinājumu”, pieejams: http://tap.mk.gov.lv/doc/2015_10/LMZino_25092015.2119.docx

Statistikas dati

4. Nodokļu maksātāju skaits 2018.gada 1.janvārī, pieejams: <https://www.vid.gov.lv/lv/nodoklu-maksataju-skaitis-2018gada-1janvari>
5. Minimālās darba algas apmērs 1994.-2018., Rīga, pieejams: <https://www.d-k.lv/lat/documents/helpfulinformation/15205/15207/>

Raksti un pētījumi

6. Aiga Pelane: Lielā iecietība pret mikronodokļa maksātājiem var rūgti atmaksāties, Rīga, 2015, pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/aiga-pelane-liela-iecietiba-pret-mikronodokla-maksatajiem-var-rugti-atmaksaties.a159872/>
7. Eiropas uzņēmumu apsekojums par jauniem un nākotnes riskiem (ESENER), 2014, pieejams: <https://osha.europa.eu/lv/surveys-and-statistics-osh/esener>